

TÜRKİYE'DE ORTA GELİRDEN DÜŞÜK GELİR VE YÜKSEK GELİRE GEÇİŞİN BELİRLEYİCİLERİ

Yrd. Doç.Dr. Eda BALIKÇIOĞLU*

Yrd. Doç.Dr. Başak DALGIÇ**

Yrd. Doç. Dr. Burcu FAZLIOĞLU***

ÖZ

Çalışmanın amacı Türkiye'deki orta gelirli sınıfın genel durumunu belirlemek ve orta gelirden düşük gelire ve yüksek gelire geçiş olasılığını etkileyen sosyoekonomik ve demografik faktörleri tespit etmektir. Analizlerde 2005-2013 yılları arasındaki TÜİK tarafından düzenlenen gelir ve yaşam koşulları anketleri kullanılarak probit modeli ile tahminler yapılmıştır. Analiz sonuçları orta gelirden düşük ve yüksek gelire geçişte yaş, cinsiyet, eğitim, SGK'ya kayıtlılık, hane sayısı, hanedeki çocuk sayısı, hanede elde edilen gelir tipi ve çalışılan sektörlerin etkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta gelir sınıfı, GYKA, Türkiye, Probit Modeli

JEL Sınıflandırması: C33, D31, I30.

FACTORS TO TRANSITION FROM MIDDLE INCOME TO OTHER INCOME CLASSES FOR TURKEY

ABSTRACT

The aim of this study is to provide a general profile on the middle income class in Turkey and identify the effects of various socioeconomic and demographic factors on the probability of transition of middle income classes into lower or higher income classes. Data from Surveys on Income and Living Conditions (SILC) is utilized over the period 2005-2013 for analyzes based on probit models. The results of the analysis indicate that gender, age, education, social security status, the size of the household, the type of the income and sector affect the probability of transition of middle income classes into lower or higher income classes.

Keywords: Middle Income Class, GYKA, Turkey, Probit Model

JEL Classification: C33, D31, I30.

*Kırıkkale Üniversitesi, Maliye Bölümü, edabalikcioglu@kku.edu.tr.

**Hacettepe Üniversitesi, Maliye Bölümü, basakcakar@hacettepe.edu.tr.

***TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası Girişimcilik Bölümü, bfazlioglu@etu.edu.tr.

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze yazında sıkça tartışılan yoksulluk kavramı son yıllarda yerini gelir dağılımı ve orta gelir sınıfı tartışmalarına bırakmıştır. Bireylerin yaşadığı çevreye ve gelir düzeylerine göre yapılan “orta gelirli sınıf” tanımlamaları; bu sınıfta yer alan bireylerin toplumlarda üstlendikleri rollerle ilgili fikir vermektedir. Örneğin, Marx sınıfsal bir tanımlama yaparak orta gelirli bireylerin kapitalistlerin yardımcıları olduğunu ve onlarla aynı pozisyonda değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Weber ise orta gelir sınıfının modern toplumlarda bürokrasinin büyümesi ve kapitalist üretimin rasyonalizasyonu ile ortaya çıktığını savunmaktadır. Her iki yaklaşımda da orta gelirli sınıfın ortaya çıkması iktisadi bir çerçevede açıklanmaktadır.

Küreselleşme sürecinde ekonomilerde yoksulluğu azaltmaya yönelik çalışmaların sonucunda gelişen orta gelirli sınıf, ülkelerin toplam gelirlerindeki en büyük paya sahiptir. Dünya ortalamasının yaklaşık yüzde 60’lık bir bölümünü kapsayan orta gelirli sınıf, gerek ekonomik dengelerin, politikaların ve siyasetin belirlenmesindeki gerekse kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasındaki rolü bakımından her toplumun iskeletini oluşturmaktadır. Ancak bu kadar büyük öneme sahip olan orta gelirli sınıfın tanımlanmasında ve farklı sınıflar arasındaki geçişin belirleyicileri hakkında kesin bir yargıya varılamamaktadır.

Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın temel amacı gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye’de orta gelir düzeyinden düşük gelire ve yüksek gelire geçişi etkileyen faktörleri belirlemektir. Türkiye’de çoğunlukla küçük ve orta ölçekli işletmeler ve kendi işinde çalışanlar ve özel sektörde maaşlı olarak çalışanlardan oluşan orta gelirli sınıf, özellikle 1980’li yıllardan itibaren tartışılmaya başlamıştır. Ancak, Türkiye üzerine orta gelirli sınıfa ilişkin iktisadi boyutta yapılmış çalışma sayısı oldukça kısıtlıdır. İlgili yazındaki boşluğu doldurmak üzere, çalışmada 2005 ile 2013 yılları arasındaki Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan Gelir ve Yaşam Koşulları Anketleri’ne (GYKA) dayanan mikro veriler kullanılarak sosyo-ekonomik ve demografik etmenlerin orta gelir düzeyinden düşük gelire ve yüksek gelire geçiş olasılığını nasıl etkilediği probit modeli ile analiz edilmektedir.

Çalışmanın kalan kısmı şu bölümlerden oluşmaktadır: İkinci bölümde orta gelirli sınıfın tanımı ve konuya ilişkin bir literatür özeti sunulmaktadır. Üçüncü kısımda veri seti ve analiz yöntemi tanıtıldıktan sonra ampirik analizlere ilişkin bulgular ortaya konulmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümü ise sonuç ve Türkiye üzerine değerlendirmelere ayrılmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Orta gelirli sınıf, ekonomilerin gelişmişlik düzeyinde önemli role sahiptir. Tarihten günümüze sosyolojik, siyasi ve ekonomik alanda gücünün tartışılmadığı bir gruptur. Bu yüzden orta gelirli sınıfın eğitim ve sosyal gücünü artırmaya yönelik çalışmalar ve tartışmalar devam etmektedir. Tüm bu tartışmaların temeli aslında orta gelirli sınıfın nasıl tanımlandığına dayanmaktadır. Pressman (2007), orta gelirli sınıfın tanımlanması için üç ayrı ölçüt önermektedir. Bunlardan ilki sosyal anlamda iyi eğitim, sağlam kariyer ve donanımdan oluşmaktadır. İkincisi ise, ekonomik anlamda gelir dağılımında orta düzeyi ifade etmektedir. Böylesi bir tanımlama hem ölçümlenebilmesi kolay olması bakımından hem de ülkeler arası karşılaştırmalara olanak tanınması açısından yazında sıklıkla kullanılmıştır. Ancak, gelir dağılımında hangi dilimlerin esas alınacağı çalışmadan çalışmaya farklılık göstermektedir. Literatürde bazı çalışmalar bahsi geçen düzeyi %60 gelir düzeyi¹ olarak belirlerken (bkz. Levy, 1988; Easterly, 2000; Khakhulina, 2001; Atkinson ve Brandolini, 2011; Elwell, 2014), bazı çalışmalarda hanehalkı medyan gelir düzeyi olarak ifade edilmektedir. Örneğin, Thurow (1985), Birdsall, Graham ve Pettinato (2000) ve Pressman (2009) çalışmalarında orta gelirli sınıfın belirlenmesi için tanımladıkları eşit hanehalkı medyan gelirinin %75-%125'i olarak belirtmişlerdir. Söz konusu kriter Dünya Bankası tarafından da kullanılmış; tüm ülkeler için düşük, orta ve yüksek gelirli sınıfların payı hesaplanmıştır. Tablo 1'de 129 ülkeyi kapsayarak hazırlanan ülke gruplarına göre orta gelir sınıfının gelir paylaşımları gösterilmektedir. Bahsi geçen Dünya Bankası gelir kriterine göre dünyada orta gelirli sınıftan aldıkları pay yaklaşık %60 civarındadır. Ülke gruplarına göre bakıldığında Latin Amerika, Karayipler ve Sahra Altı Afrika ülkelerinde bu oran yaklaşık %57 civarında iken, OECD ve AB sınıflamalarında %65'in üstündedir. Öte yandan, Davis ve Huston (1992) orta gelir sınıfını medyan gelirin %50-%150 aralığı olarak alırken, Bigot, Crouette, Muller ve Osier (2012) bu aralığı %70-%150 olarak belirlemişlerdir.

Pressman'a (2007) ait bir diğer tanım ise, bireylerin kendilerinin belirlediği kriterlere dayanmaktadır. Ancak bu tanımlamadaki kriterler son derece subjektiftir. Buna göre, bazı gelir düzeyi yüksek kişiler veya bir takım yoksul bireyler kendilerini orta sınıf olarak tanımlayabilmektedir. Lora ve Fajardo (2011) çalışmalarında, 2007 yılı Gallup Dünya verileriyle Latin Amerika ülkeleri için objektif ve subjektif değerlere göre orta sınıfı belirlemeye çalışmışlar ve çalışmanın sonucunda subjektif kriterlerin daha belirleyici olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Visagie ve Posel (2013), Güney Afrika'da orta gelir sınıfını 2008 Ulusal Gelir Dinamikleri çalışmasını referans alarak iki farklı şekilde tanımlamıştır. Bunlardan biri kişilerin gelir

¹ Gelir dağılımının en yüksek %20'lik dilimi ile en düşük %20'lik dilimi arasında kalan gelir dilimi.

dağılımından aldığı payken, diğer bireylerin yaşam standardıdır. İlgili çalışmada iki farklı tanımdan da benzer sonuçlara ulaşılmakta ve ülkede yoksulluk ve gelir eşitsizliğinin çok yüksek olduğu bulunmaktadır. Bu doğrultuda orta sınıfta yoksulluk düzeyinde olduğunu belirtmişlerdir. Rasch(2015) çalışmasında beş değişik ölçme yöntemini kullanarak altı² gelişmekte olan ülkedeki orta sınıfı incelemiştir. Bu yöntemlerden üçünde mutlak geliri, birinde nisbi geliri ve sonuncusunda da sosyo-ekonomik bir gelir ölçütünü kullanmıştır. Çalışmanın sonuçları gelir ve sosyoekonomik durum arasındaki kuvvetli ve aynı yönlü ilişkiye işaret etmektedir. Mutlak gelire göre %75, nisbi gelire göre %60 olan orta gelir sınıfının alt sınırının aslında orta gelir olan ama sosyoekonomik düzeyi çok düşük olan grup olarak tanımlamıştır.

Ayrıca Pressman (2010) çalışmasında, Pressman'a(2007) ek olarak, Lüksemburg Gelir Çalışması(LIS) verilerini kullanarak 1980-2000 yılları için duyarlılık analizi uygulamıştır. Sonuç olarak, orta sınıfın belirlenmesinde devletin vergi ve kamu harcamaları politikalarının çok etkili olduğunu ve orta gelirli sınıfın gelirinin 80'li yıllara göre düşme eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. Lopez-Calva ve Ortiz-Juarez (2014), Pressman (2007,2010) çalışmalarının aksine 2000'li yıllarda orta gelir sınıfının yoksulluk düzeyine düşmesinin daha zor olduğunu, orta gelir düzeyinin artış eğiliminde olduğunu, Şili, Peru ve Meksika'ya ait verilerle ortaya koymuştur.

Orta gelirli sınıfı tanımlayan çalışmalarda ayrıca söz konusu sınıfın gelir eşitsizliğiyle ilişkisi de ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Winkelmann ve Winkelmann(2010) gelir eşitsizliğinin orta gelirli sınıfa zarar verip vermediğini 2002 yılı için İsveç hanehalkı verisiyle incelemektedir. Çalışmada gelir eşitsizliği ve orta gelir sınıfı arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Dahası eşitsizlik arttıkça orta gelir düzeyi aşağı gelir düzeylerine doğru kaymakta, eşitsizlik azaldıkça orta gelir sınıfının da gelir düzeyi yüksek seviyelere çıkmaktadır. Curtis (2013) çalışmasında, Winkelmann ve Winkelmann(2010) çalışmasındaki sonuçlara on beş farklı seviyedeki ülkeleri analiz ederek ulaşmıştır. Çalışmaya komünist ekonomilerde gelir eşitsizliği olmadığı için orta sınıfın gelirinin en yüksek düzeyde olduğunu belirterek katkıda bulunmuşlardır. Orta gelirli sınıfın gelir eşitsizliğiyle ilişkisi ortaya koyan bir diğer çalışma Teichman (2014)'tür. Teichman Şili ve Güney Kore'deki orta gelirli sınıfı araştırmış ve Şili'de yüksek olan gelir eşitsizliğinin orta sınıfın gücünü azaltırken, Güney Kore'de daha az olan gelir eşitsizliğinden ve demokrasiden dolayı orta sınıfın, ekonomik ve politik anlamda daha güçlü olduğunu ifade etmiştir.

²Bu ülkeler, Hindistan, Güney Afrika, Peru, Kolombiya, Guatemala ve Meksika'dır.

Tablo 1. Ülke Gruplarına Göre Orta Gelir Sınıfı

ÜLKE GRUPLARI	GELİR PAYLAŞIMLARI		
	Düşük Gelir	Orta Gelir	Yüksek Gelir
Dünya Bankası Gelir Kriteri			
Düşük Gelirli Ülkeler	6.04	60.41	33.55
Alt Orta Gelirli Ülkeler	5.54	59.94	34.51
Üst Orta Gelirli Ülkeler	5.69	61.21	33.10
Yüksek Gelirli Ülkeler	7.47	66.67	25.85
Dünya Bankası Ülke Kriteri			
Doğu Asya ve Pasifik	6.53	62.75	30.72
Avrupa, Asya Merkez ve Kuzey Amerika	7.72	66.67	25.61
OECD			
OECD ülkeleri	7.67	67.05	25.28
OECD olmayan ülkeler	7.75	66.43	25.81
AB			
AB üyesi ülkeler	7.91	67.34	24.75
AB üyesi olmayan ülkeler	7.50	65.91	26.59
Latin Amerika ve Karayipler	3.64	56.81	39.54
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	6.62	63.64	29.71
Güney Asya	7.70	60.21	32.12
Sahra Altı Afrika	5.10	57.60	37.31
Tüm Ülkeler (129 ülke)	6.17	61.88	31.95

Kaynak: Dünya Bankası 2007 verileriyle hazırlanmıştır.

Franko, Hopenhayn ve Leon (2011) çalışmalarında 1990-2008 yılları arasında Latin Amerika'daki orta sınıfın iki kat büyüdüğünü gözlemlemişlerdir. Bunun nedeni olarak çıktının büyümesi, nüfusun artması, beşeri sermayenin artması, rekabetin artması, teknolojinin gelişmesi sonucu meslek ayrımlarının daha açık yapılması, orta sınıfın ekonomik ve sosyal hayattaki öneminin artmasını göstermişlerdir. Eisenhower(2011), İtalya'daki 2002-2004 yılları arasında, yoksul, orta gelirli ve yüksek gelirli hanehalkını belirlemeye yönelik olarak duyarlılık analizleri yapmıştır. Analiz sonucunda orta gelirin belirlenmesinde yaş, cinsiyet, evli olunup olunmadığı, hanehalkının büyüklüğü, eğitim düzeyi ve yaşanan coğrafyanın etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Türkiye’ de orta gelirli sınıfa ilişkin yapılan ekonomik analizler ise sınırlı sayıdadır. Yılmaz (2007, 2012), çalışmalarında Türkiye’de orta gelir sınıfını tanımlamaya yönelik anket çalışmaları yapmıştır. Çalışmalarda ankette yer alan kişilerin orta sınıfı nasıl algıladığı, sosyal, siyasi ve kültürel anlamda nasıl nitelendirdiği araştırılmıştır. Balıkcıoğlu ve Dalgıç (2015) ise 2005-2011 dönemi için Gelir ve Yaşam Koşulları Anketleri’nden (GYKA)’den faydalanarak Türkiye’de orta gelirli sınıfın genel bir profilini sunmaya çalışmışlardır.

3. VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Türkiye’de orta gelirli sınıf tanımlamamıza olanak sağlayan veri seti ile ilgili bilgiler sunulmaktadır. Ardından, Türkiye’deki orta gelir sınıfının durumu 2005-2013 dönemde cinsiyet, eğitim, hanehalkının yaşadığı yer, referans sektör, yaş, SGK’ya kayıtlılık ve gelir tipine göre ortaya konulmaktadır. Son olarak, orta gelirden düşük ve yüksek gelire geçişte hangi faktörlerin nasıl etkili olduğu araştırılmaktadır.

Çalışma Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları’ndan (GYKA) elde edilen verilere dayanmaktadır. GYKA, Avrupa Birliği İstatistik Ofisinin (EUROSTAT) belirlediği hedef değişkenler doğrultusunda hanehalkları ve bireylerin yaşam koşullarına ilişkin bilgileri sağlamak amacıyla, 2006 yılından beri düzenlenmektedir. Araştırmaya askeri kışlalarda, hapisanelerde, huzur evlerinde, hastanelerde, otellerde ve çocuk bakım merkezlerinde yaşayanlar ile göçmen nüfus dışında kalan ve ülke sınırları içerisinde yaşayan aileler dahil edilmektedir. GYKA’da hanehalklarının gelir ve yaşam koşullarına ilişkin verileri dışında cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi (7 eğitim seviyesi olarak kodlanmış³) gibi bireysel özelliklere ve istihdam durumu, bireylerin istihdam edildikleri yer ve çalıştıkları sektörle ilgili bilgiler de içerilmektedir.

Hanehalklarını gelirine göre sınıflayabilmek için gelir değişkeni olarak eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri seçilmiştir. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri, hanehalkı net kullanılabilir gelirinden elde edilmektedir. Hanehalkı kullanılabilir geliri, hanedeki bütün fertlerin kişisel gelirleri⁴ toplamından vergiler ve transferlerin çıkarılmasıyla oluşturulmaktadır. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelir hesabı, hanedeki yetişkin ve çocuk sayısı ile bunların toplamından ibarettir. Burada amaç, hanehalklarının bireysel tüketimleriyle (yiyecek, giyecek) birlikte ortak tüketimlerini de (konut harcamaları) dikkate almaktır. Farklı büyüklüğe ve fert bileşimine sahip hanelere ait bireylerin gelirleri, haneye giren toplam geliri toplam fert sayısına bölmek yerine

³Okur-yazar olmayan; okur-yazar olup bir okul bitirmeyen; ilköğretim mezunu; ortaokul, mesleki ortaokul ve ilköğretim mezunu; genel lise mezunu; mesleki veya teknik lise mezunu; yüksekokul, fakülte ve üzeri.

⁴ Parasal ve aynı ücret, müttesebbüs gelirleri, menkul ve gayrimenkul sermaye gelirleri, transfer gelirleri.

eşdeğer fert büyüklüğüne bölmekle bulunur. Çalışmada, eşdeğer hanehalkı gelirini hesaplamak için Atkinson (1975) çalışmasında belirtilen OECD ölçeğinden faydalanılmıştır. Buna göre, hanedeki ilk yetişkin birey 1; 14 yaşın üzerindeki diğer yetişkinler 0.5; 15 yaşın altındaki bireyler 0.3 ağırlığına sahiptir. Bu doğrultuda hane büyüklüğünün kaç eşdeğer kişiye denk geldiği bulunmuş ve her bir hanenin toplam yıllık kullanılabilir geliri⁵ eşdeğer hane halkı büyüklüğüne bölünerek eşdeğer gelir hesaplanmıştır.

Hanehalklarının gelirinin hesaplanmasının ardından gelir sınıflarına ayırabilmek için Thurow (1984) ve Bigot vd. (2012) çalışmaları referans alınmıştır. Buna göre, orta gelirli sınıf tanımı medyan gelire dayandırılmaktadır. Orta gelir grubunun alt ve üst sınırları medyan gelirin %70'i ve %150'si olarak belirlenmiştir. GYKA'da hanehalkları ve bireylerin gelirleri bir önceki yıldaki gelire dayandığından analizler 2005-2013 dönemini kapsamaktadır. Tablo 2'de Türkiye için 2005-2013 yıllarına ait, hanehalkı medyan gelirinin, yüzde 70 ve yüzde 150 aralıklarındaki medyan gelirin dağılımı ve gelir gruplarının yüzde dağılımları gösterilmektedir. 2005 yılından 2006 yılına geçişte özellikle üst orta gelir düzeyinde⁶ yüksek oranda artış görülmektedir. Bununla birlikte, 2006-2011 yılları arasında normal seyir gösteren orta gelir düzeyi 2011-2013 yılları arasında da bu kez özellikle alt orta gelir düzeyi lehine bir artış göstermektedir. Aynı şekilde gelir gruplarının yüzde dağılımlarında 2006-2011 yılları arasında orta gelirli sınıfın payı sabit kalmıştır. 2011 yılından sonra orta gelir grubunda düşük oranlarda düşüş söz konusudur. Bu düşüşte alt ve üst gelir grupları benzer oranlarda pay almaktadır.

Tablo 3'te fert özelliklerine göre Türkiye'de orta gelirli sınıfın profili yer almaktadır. Bu profilde fertlerin cinsiyet, eğitim durumu, yaşadıkları yer, çalıştıkları sektör, yaş, istihdam durumu, SGK'ya kayıtlılık, hanedeki çocuk sayısı ve hanenin gelir tipleri yer almaktadır. Öncelikle cinsiyet açısından tablo incelendiğinde kadın ve erkek arasında belirgin bir fark olmadığı, orta gelirli kadınların oranının az bir seviyeye erkek oranından fazla olduğu gözlenmektedir. Türkiye'deki orta gelirli sınıfta en çok dikkat çeken noktalardan biri orta gelir sınıfının çoğunluğunun ilkökul mezunu olmasıdır. Ülkemiz gibi gelir eşitsizliği yüksek olan ekonomilerde orta gelir sınıfı düşük gelirli sınıfı da içinde barındırmaktadır. Yoksulluk literatürü incelendiğinde de çalışmaların genellikle yoksul kesimin öğrenim düzeyinin de düşük olduğuna yönelik bulgular söz konusudur (Azevedo ve Atamanov, 2014; Aran, Demir, Sarıca ve Yazıcı, 2010; Güven, Dalgıç ve Tansel, 2014). Ancak 2005-2013 dönemi içinde orta gelirli sınıfta yer alan okur yazar olmayanların payının azalırken, meslek lisesi ve yüksek öğrenim görmüş bireylerin payının arttığı görülmektedir.

⁵ Yıllık parasal gelir tüketici fiyat endeksi kullanılarak reel gelire dönüştürülmüştür.

⁶ Yüzde yüz elli hanehalkı medyan geliri.

Tablo 2. Türkiye’deki Orta Gelirli Sınıfın Dağılımı (2005-2013)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Orta sınıfa ait gelirin alt ve üst sınırlarının belirlenmesi</i>									
HH medyan gelir	3695,01	4263,98	4121,57	4117,53	4257,01	4242,49	4366,77	4489,99	4612,16
70%HH medyan gelir	2586,51	2984,78	2885,1	2882,27	2979,91	2969,74	3056,74	3214,02	3374,29
150%HH medyan gelir	5542,51	6395,97	6182,35	6176,3	6385,51	6363,74	6550,16	6609,39	6777,79
<i>Gelir gruplarının yüzde dağılımları</i>									
Düşük Gelir Grubu(DG)	32,55	31,32	31,24	32,19	31,42	31	31,24	31,92	31,96
Orta Gelir Grubu(OG)	38,24	41,64	40,41	39,99	41,01	41,16	41,06	40,23	40,25
Yüksek Gelir Grubu(YG)	29,21	27,04	28,35	27,82	27,57	27,83	27,7	27,85	27,79
Gözlem sayısı	42,795	42,458	43,755	45,362	45,389	56,438	65,472	77,681	89,346

Kaynak: Yazarların GYKA kesit verilerini kullanarak yaptıkları kendi hesaplamalarıdır.

Tablo 3’ten özellikle 2009 yılı sonrasında kentlerde yaşayan orta gelir sınıfının kırsal kesimde yaşayan sınıfa göre yaklaşık iki katı kadar fazla olduğu gözlenmektedir. Orta gelir sınıfının en yoğun çalıştığı sektör ise hizmetler sektörüdür. Bu sektörü tarım sektörü takip ederken sanayi sektörü sonuncu durumdadır. Ayrıca orta gelirli sınıfın yoğunlaştığı yaş aralığı ise 25-54 yaş aralığıdır. Bu aralık işgücüne katılımın en çok olduğu aralıktır. Bunu tablonun bir alt satırında bulunan istihdam durumu da göstermektedir. Bu duruma göre orta gelir sınıfının yaklaşık yüzde 65’i çalışan yüzde 12’si ise işgücüne katılmayan gruptandır. Tablo 3’te son olarak orta gelirli sınıfın SGK’ya kayıtlılık durumları ve gelir tipleri yer almaktadır. 2005-2013 yılları arasında kayıtlılık oranının yüzde 10 civarında arttığı söylenebilir. Bunda son dönemde gerçekleşen yapısal düzenlemelerin de payı büyüktür. Orta gelirli hanelerin gelir tiplerine bakıldığında ise 2005 yılında ağırlığı kira ve menkul kıymet gelirleri sahipliği yer alırken 2013 yılına gelindiğinde bu oranın yer değiştirdiği ağırlığın daha çok emek geliri sahipliğinin aldığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak özellikle 2006 yılından sonra sermaye gelirleri üzerine vergi konulması gösterilebilir. Sosyal transferler açısından ise orta gelir nüfusu artmasına rağmen sosyal transferlerin özellikle 2010 yılından sonra azaldığı gözlenmektedir. Bununla birlikte tüm tabloyu da ele aldığımızda 2010 yılından itibaren orta gelirli sınıfın sosyo-ekonomik düzeyinde ufak çapta bir artış olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3. Fert Özelliklerine Göre Türkiye’deki Orta Gelirli Sınıfın Profili (2005-2013)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
<i>Cinsiyet</i> Kadın	51,26	51,09	51,17	50,82	50,82	51,04	51,14	51,24	51,32
Erkek	48,74	48,91	48,83	49,18	49,18	48,96	48,86	48,76	48,68
<i>Eğitim</i>									
Okur yazar olmayan / bir diplomaya sahip olmayanlar	23,1	21,98	21,64	21,73	21,84	19,99	20,93	20,86	19,81
İlkokul	44,21	43,57	42,42	41,82	40,37	39,39	39,06	37,73	37,85
Ortaokul	15,8	16,5	16,75	17,65	18,58	19,78	20,22	21,03	21,67
Genel Lise	8,51	9,47	9,97	9,63	9,78	9,19	8,54	8,53	8,59
Meslek Lisesi	5,79	6	6,3	6,82	6,62	6,62	7,18	7,73	7,87
Yüksek Öğrenim	2,59	2,48	2,92	3,35	3,81	4,03	4,07	4,12	4,21
<i>Hanehalkının yaşadığı yer</i>									
Kır	41,31	41,46	39,22	36,43	33,8	33,81	33,83	33,71	33,02
Kent	58,69	58,54	60,78	63,57	66,2	66,19	66,17	66,29	66,98
<i>Sektör (hane_referans)</i>									
Tarım	37,46	37,64	33,12	32,85	30,81	30,02	29,39	27,87	27,08
Sanayi	18,04	18,62	20,79	18,52	19,27	19,13	19,61	19,99	20,05
Hizmet	44,5	43,74	46,09	48,63	49,93	50,84	51	52,13	52,87
<i>Yaş (hane_referans)</i>									
15-24	1,97	2,00	2,79	2,35	2,14	2,3	1,5	1,36	1,30
25-34	21,13	16,91	18,78	17,48	15,44	15,31	14,42	14,34	13,26
35-44	26,23	24,89	24,66	24,11	24,30	23,28	23,32	23,23	23,15
45-54	22,65	23,65	22,77	23,58	23,62	22,55	23,1	23,41	23,65
55-64	14,41	16,26	14,78	15,61	15,31	16,99	17,95	17,90	18,82
64+	13,61	16,29	16,52	16,86	19,19	19,57	19,71	19,76	19,82
<i>İstihdam durumu(hane-referans)</i>									
Çalışıyor	66,34	65,45	64,31	62,39	62,69	61,21	63,01	64,16	64,54
Emekli	18,08	18,67	18,06	18,28	18,23	20,36	21,29	21,67	22,04
İşsiz	2,06	2,36	2,97	3,6	2,89	2,08	1,92	2,08	1,79
İşgücüne katılmıyor	13,52	13,52	14,67	15,72	16,19	16,35	13,78	12,09	11,63
<i>SGK'ya kayıtlılık (hane-referans)</i>									
Kayıtlı	55,60	56,06	61,07	59,34	60,05	62,57	65,45	66,9	66,98
Kayıtlı değil	44,40	43,94	38,93	40,66	39,95	37,43	34,55	33,1	33,02
<i>Hane eşdeğer büyüklüğü(ortalama)</i>	2,28	2,41	2,26	2,21	2,17	2,18	2,25	2,24	2,24
<i>Hane çocuk sayısı</i>	1,16	0,99	1,02	0,74	0,61	0,92	0,93	0,91	0,92
<i>Hanenin gelir tipi</i>									
Hanede yalnızca emek geliri sahibi	36,34	34,82	43,03	41,42	40,03	41,61	48,6	46,47	46,91
Kira+Menkul kıymet geliri sahibi	47,62	42,57	40,92	42,58	43,07	39,51	33,4	33,76	34,02
Hanede sosyal transfer geliri sahibi	8,86	9,83	11,35	12,26	14,08	13,22	11,32	11,41	11,36
Gözlem Sayısı	42795	42458	43755	45362	45389	56438	65472	77681	89346

Buraya kadar Türkiye’de orta gelir sınıfının profili Gelir ve Yaşam Koşulları Anketleri’nin yatay kesit verileriyle hesaplanmış ve sunulmuştur. Çalışmanın yazına asıl katkısı ampirik analiz bölümündedir. Bu kısımda ise, yine aynı verilerden yararlanılarak orta gelir sınıfından düşük gelir sınıfına geçiş ve orta gelir sınıfından yüksek gelir sınıfına geçiş olasılığıyla hanehalklarının sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Çalışmada bu kapsamda iki probit modeli kurulmaktadır. İlk modelde orta gelirden düşük gelire geçme olasılığının belirleyicileri incelenirken ikinci modelde gelirden yüksek gelire geçmeyi etkileyen faktörler tespit edilmektedir. Dolayısıyla, regresyonlardaki nitel bağımlı değişken y_{it} , ilk modelde t-1 döneminden t dönemine geçerken orta gelirden düşük gelire geçen haneler için 1, geçmeyen haneler için 0 değerini alan bir kukla değişkendir. Benzer bir biçimde ikinci modeldeki bağımlı değişken, t-1 döneminden t’ye geçerken orta gelirden yüksek gelire geçen haneler için 1, geçmeyen haneler için 0 değerini alan bir kukla değişken olarak tanımlanmıştır. Her iki model için de aşağıda genel çerçevesi verilen (1) numaralı probit denklemi tahmin edilmiştir:

$$P(y_{it}=1, X_{it}, u_i) = f(\beta' X_{it} + u_i) \quad (1)$$

(1) numaralı denklemde i hanehalkını, t yılı belirtirken, X_{it} açıklayıcı değişkenler vektörünü temsil etmektedir. Bu doğrultuda, 2005-2013 dönemini kapsayan veriler bir yıl önceki dönem (t-1) ve o yıla ait dönem (t) olarak ikişer yıllık periyod halinde kullanılmakta ve hanehalklarının orta gelirden yüksek ve düşük gelire geçiş parametreleri analiz edilmektedir. Bu yüzden analizde 8 farklı geçiş dönemi söz konusudur (2005-2006, 2006-2007, 2007-2008, 2008-2009, 2009-2010, 2010-2011, 2011-2012, 2012-2013). Orta gelirden düşük ve yüksek gelire geçişi belirleyen bağımsız değişkenler olarak ise, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, SGK’ya kayıtlılık, çalışılan sektör, hanehalkı eşdeğer büyüklüğü, hanedeki çocuk sayısı ve hanedeki gelir tipleri⁷ kullanılmaktadır. Ayrıca açıklayıcı değişkenler vektörü, geçişlerin zaman etkisini gösterebilmek amacıyla zamanı gösteren kukla değişkenleri de içermektedir.

Tablo 4’te hanehalkının orta gelir düzeyinden düşük (Model 1) ve yüksek gelire (Model 2) geçişini belirleyen probit tahmin sonuçları yer almaktadır. İlk olarak cinsiyet değişkenine bakıldığında, hanehalkı reisinin kadın olmasının orta gelirli sınıftan düşük gelire geçiş olasılığını istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde negatif etkilerken, yüksek gelire geçişi pozitif etkilediği görülmektedir. Hanehalkı reisinin genç olmasının, düşük gelire geçişte istatistiksel olarak anlamlı ve azaltıcı etkisi varken, yüksek gelire geçişte artırıcı etkisi bulunmaktadır. Eğitim durumuna bakıldığında, hanenin eğitim düzeyi arttıkça düşük gelire geçiş olasılığının azalırken, yüksek gelire geçiş olasılığının arttığı görülmektedir. Bu değişkenlerden dikkat çekici olan

⁷ Yalnız emeklilik geliri, menkul-gayrimenkul kıymet geliri, transfer geliri.

SGK'ya kayıtlılık düzeyidir. SGK'ya kayıtlılık analiz sonuçlarına göre orta gelirden düşük gelire geçişte olumlu yönde etkiliyken, yüksek gelire geçişte olumsuz yönde etkilidir. Burada ödenen prim kesintilerinin etkisi bireylerin yüksek gelire geçişini engellemektedir.

Tablo 4. Orta Gelirli Sınıftan Diğer Gelir Gruplarına Geçiş: Sosyoekonomik ve Demografik Faktörler

	(1)	(2)
	<i>Orta Gelirden Düşük Gelire Geçiş</i>	<i>Orta Gelirden Yüksek Gelire Geçiş</i>
<i>Cinsiyet (Referans: Erkek)</i>	-0,163**	0,133*
	(0,083)	(0,091)
<i>Yaş</i>	-0,175***	0,054***
	(0,019)	(0,019)
<i>Eğitim (Referans: Okur Yazar Olmayan/Bir Diplomaya Sahip Olmayanlar)</i>		
<i>İlkokul</i>	-0,371***	0,245***
	(0,063)	(0,077)
<i>Ortaokul</i>	-0,527***	0,403***
	(0,079)	(0,090)
<i>Genel Lise</i>	-0,768***	0,487***
	(0,092)	(0,094)
<i>Meslek Lisesi</i>	-0,679***	0,553***
	(0,091)	(0,094)
<i>Yüksek Öğrenim</i>	-1,059***	0,916***
	(0,129)	(0,098)
<i>SGK'ya Kayıtlılık</i>	0,270***	-0,003***
	(0,040)	(0,043)
<i>Sektör(Referans: Tarım)</i>		
<i>Sanayi</i>	-0,374***	-0,071
	(0,058)	(0,060)
<i>Hizmetler</i>	-0,320***	-0,048
	(0,045)	(0,049)
<i>Hanehalkı Eşdeğer Büyüklüğü</i>	0,223***	-0,195***
	(0,025)	(0,029)
<i>Hanedeki Çocuk Sayısı</i>	0,067***	-0,112***
	(0,016)	(0,019)
<i>Hanedeki Gelir Tipleri</i>		
<i>Yalnız Emeklilik Geliri</i>	-0,082	-0,077
	(0,090)	(0,127)
<i>Menkul-Gayrimenkul Kıymet Geliri</i>	-0,483***	0,308**
	(0,082)	(0,124)
<i>Transfer Geliri</i>	0,413***	-0,519***
	(0,078)	(0,104)
<i>Sabit Terim</i>	0,131	-0,927***

	(0,210)	(0,240)
<i>Pseudo_Rsq</i>	0,12	0,12
<i>Gözlem Sayısı</i>	16820	16994

Not: Parantez içerisindeki değerler standart hataları göstermektedir. Bütün regresyonlar zaman kukla değişkenleri içermektedir. *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$

Orta gelirden alt ve üst gelir grubuna geçişleri belirleyen bir diğer faktör ise hanehalkının reisinin istihdam edildiği sektördür. Bu doğrultuda tarım sektörüne göre sanayi ve hizmetler sektörünün alt gelir grubuna geçişte negatif yönde etkileri varken, üst gelir grubuna geçişte etkileri yoktur. Sanayi ve hizmetler sektörünün tarım sektörüne göre gelir yaratma etkisinin daha fazla olması bu durumun bir sonucu olarak gösterilebilir.

Tablo 4'te hanehalkı eşdeğer büyüklüğü ve buna bağlı olarak hanedeki çocuk sayısının orta gelirden diğer gelir gruplarına geçişteki etkisi görülmektedir. Buna göre, hanehalkı eşdeğer büyüklüğü ve buna bağlı olarak hanedeki çocuk sayısının artmasının da düşük gelire geçiş olasılığı üzerindeolumlu yönde etkisi varken, yüksek gelire geçiş ihtimalini azaltmaktadır. Son olarak, hanede kazanılan gelirin türünün orta gelirden diğer gelir gruplarına olan etkisi incelenmiştir. Emeklilik gelirinin diğer gelir gruplarına geçme olasılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Söz konusu bulgu, Türkiye'deki orta gelir düzeyinin emeklilik gelirine denk geldiğine işaret etmektedir. Diğer taraftan menkul ve gayrimenkul kıymet gelirlerinin düşük gelire geçme olasılığını azaltıcı etkisi bulunurken, yüksek gelire geçme olasılığını artırıcı etkisi bulunmaktadır. Analiz sonuçlarından menkul ve gayrimenkul gelirlerinin gelir artırıcı etkisinden söz edilebilir. Bir diğer gelir tipi olan transfer gelirinin ise düşük gelire geçme olasılığı artırıcı, yüksek gelire geçme olasılığı ise azaltıcı etki göstermektedir. Bu durumun altında transfer gelirlerinin düşük gelirli kesime yönelik olarak yapılması yatmaktadır.

4. SONUÇ

Orta sınıf ekonomilerin gelişmişlik düzeyinde önemli role sahip bir kavramdır. Tarihten günümüze sosyolojik, siyasi ve ekonomik alanda gücünün tartışılmadığı bir gruptur. Bu yüzden orta sınıfın gelir, eğitim ve sosyal gücünü artırmaya yönelik çalışmalar ve tartışmalar devam etmektedir. Bu çalışmada, Türkiye için 2005-2013 yılları arasında orta gelirden düşük ve yüksek gelir gruplarına geçme ihtimalinin sosyoekonomik ve demografik belirleyicileri probit modeli ile ampirik olarak incelenmektedir. Çalışma mevcut yazına gelişmekte olan bir ülke örneği olarak Türkiye için orta gelirli sınıftan diğer gelir gruplarına geçişin belirleyicilerini güncel bir veriyle tespit etmesi açısından katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, çalışma Türkiye özelinde tasarlanacak sosyal politikalara yön vermesi bakımından önem taşımaktadır.

Orta gelirden diğer gelir gruplarına geçişte yaş, cinsiyet, eğitim, SGK'ya kayıtlılık, hane sayısı, hanedeki çocuk sayısı, hanede elde edilen gelir tipi ve çalışılan sektörlerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu faktörlerin orta gelirli sınıftan düşük gelirli sınıfa geçişi ve yüksek gelirli sınıfa geçişi farklı yönlerde etkilediği tespit edilmiştir. Buna göre, hanehalkı reisinin kadın olması, genç olması, hanedeki bireylerin sayısının az ve hanenin eğitim seviyesinin yüksek olması orta gelirli sınıftan düşük gelire geçiş olasılığını olumsuz yönde etkilerken, yüksek gelire geçişi olumlu etkilemektedir. Bir başka deyişle, yukarıda sıralanan faktörlerin gelir artırıcı etkisi vardır. SGK'ya kayıtlılık ise orta gelirden düşük gelire geçiş olasılığı üzerinde olumlu yönde etkiliyken, yüksek gelire geçişte olumsuz yönde etkilidir. Bu durumun altında, gelir arttıkça ödenen prim kesintilerinin artmasının yattığı düşünülebilir.

Konu sektörel açıdan ele alındığında, hanenin sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edilmesinin orta gelirden düşük gelir grubuna geçişi engellediği tespit edilmiştir. Sanayi ve hizmetler sektörünün tarım sektörüne göre gelir yaratma etkisinin daha fazla olması bu durumun bir sonucu olarak gösterilebilir. Son olarak, emeklilik gelirinin diğer gelir gruplarına geçiş olasılığı üzerinde bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Buradan Türkiye'deki orta gelir düzeyinin emeklilik gelirine denk geldiği savunulabilir. Diğer taraftan menkul ve gayrimenkul kıymet gelirlerinin düşük gelire geçme olasılığını azaltıcı etkisi bulunurken, yüksek gelire geçme olasılığını artırıcı etkisi bulunmaktadır. Analiz sonuçlarından menkul ve gayrimenkul gelirlerinin gelir artırıcı etkisinden söz edilebilir. Bir diğer gelir tipi olan transfer gelirinin ise düşük gelire geçme olasılığı artırıcı, yüksek gelire geçme olasılığı ise azaltıcı etki göstermektedir. Bunun nedeni ise transfer gelirlerinin düşük gelirli kesime yönelik olarak yapılmasıdır.

KAYNAKÇA

- Atkinson, A.B. ve Brandolini, A. (2011)“On the identification of the middle class”, Ecineq Working Paper Series, No: 2011-217.
- Aran, M. A., Demir, S., Sarıca, Ö. ve Yazıcı, H. (2010) “Poverty and Inequality Changes in Turkey (2003-2006)”, State Planning Organization of the Republic of Turkey and World Bank Social Policy Analytical Work Program, Working Paper, No:1.
- Azevedo, J.P. ve Atamanov, A. (2014) “Pathways to the Middle Class in Turkey: How Have Reducing Poverty and Boosting Shared Prosperity Helped?”, World Bank Policy Research Working Paper, No: 6834.
- Bigot, R., Croutte, P., Muller, J. ve Osier, G. (2012) “The Middle Classes in Europe: Evidence from the LIS Data”, LIS Working Paper Series, No: 580.

- Birdsall, N., Graham, C. ve Pettinato, S. (2000) "Stuck in the tunnel: is globalization muddling the middle class?", Center on Social and Economic Dynamics, Working Paper, No: 14.
- Curtis, C.,(2013) "Middle Class Identity in the Modern World: How Politics and Economics Matter", 50(2): 203-226.
- Davis, J. C. ve Huston, J. H. (1992)"The shrinking middle-income class: A multivariate analysis",Eastern Economic Journal, 18(3): 277-285.
- Ellwell, C.K.,(2014) "The Distribution of Household Income and the Middle Class",Key Workplace Documents,Cornell University ILR School.
- Eisenhauer, J. G. (2011) "The rich, the poor, and the middle class: Thresholds and intensity indices. Research in Economics, 65(4), 294-304.
- Franco, R., Hopenhayn, M. ve León B, A. (2011)"The growing and changing middle class in Latin America: an update", Cepal Review.
- Güven, A., Dalgıç, B. ve Tansel, A. (2014) "Gelir Hareketliliği Eşitsizlikleri Azaltabilir Mi? Türkiye Örneği", Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2014/7, Temmuz.
- Khakhulina, L. (2001) "The subjective middle class: Income, material situation, and value orientations", Sociological research, 40(4), 71-92.
- Lopez-Calva, L. F. ve Ortiz-Juarez, E. (2014) "Vulnerability approach to the definition of the middle class",The Journal of Economic Inequality, 12(1), 23-47.
- Lora, E., Fajardo, J.,(2013)"Latin American Middle Classes: The Distance between Perception and Reality", Economia, Vol.14,No:1,33-60.
- Pressman, S. (2007) "The decline of the middle class: an international perspective", Journal of Economic Issues, 181-200.
- Pressman, S. (2009) "Public policies and the middle class throughout the world in the mid 2000s", LIS Working Paper Series, (No. 517).
- Pressman, S. (2010)"The middle class throughout the world in the mid-2000s",Journal of Economic Issues, 44(1), 243-262.
- Rasch, R. (2015) Measuring the Middle Class in Middle-Income Countries. In Forum for Social Economics (No. ahead-of-print, pp. 1-16). Routledge.
- Winkelmann, L. ve Winkelmann, R. (2010) "Does inequality harm the middle class?", Kyklos, 63(2), 301-316.

Teichman, J. (2015)“The Role of the Middle Class in Distributional Outcomes: Chile and South Korea”,*Studies in Comparative International Development*, 50(1), 1-21.

Thurow, L. (1984) “The disappearance of the middle class”, *New York Times*,<http://www.nytimes.com/1984/02/05/business/business-forum-the-disappearance-of-the-middle-class.html>.